

مقامه‌نویسی در دو زبان فارسی و عربی

اعظم سلیمانی *

پپیدگی به شرح مختصری از بخش اول و فصول آن می‌پردازیم و سپس بخش دوم را از نظر می‌گذرانیم.

فصل اول:

در شروع فصل اول ذیل شماره یک، یعنی تعریف لغوی مقامه، تعاریفی از افراد گوناگون آمده است و ذکر پیشینه مقامه و اینکه مقامه اولین بار در کدام اثر و توسط چه کسی به کار برده شده است که ما به تعریفی از آن اکتفا می‌کنیم: «مقامه با فتح میم عبارت است از مجلس یا گردهمایی مردم یا خطبه یا پند و نصیحت و یا ذکر روایت داستانی که در میان گروهی از مردم که گردهم جمع شده‌اند، بیان می‌شود و جمع آن مقامات است.

۲. پس از تعریف لغوی به تعریف و معنای اصطلاحی مقامه و روند تحول آن در فارسی و عربی پرداخته شده و اینک تعریفی از دکتر عمر فروخ: «مقامه قصه‌ای کوتاه است که مضمون اصلی آن تکدی‌گری است و از سه عنصر تشکیل شده است: ۱. روایتی که آن را از مجلس و گردهمایی که آن داستان در آن رخ می‌دهد، نقل می‌کنند. ۲. قهرمان مقامه که شخصیتی متکدی است و قصه پیرامون او دور می‌زند و در نهایت به پیروزی اسطوره در داستان می‌انجامد. ۳. شوخی و بذله‌ای که در متن داستان نهفته است و گاهی نیز این لطیفه یا شوخی دور از اخلاق پسندیده است.»

سرامدان مقامه‌نویسی در عربی یعنی همدانی و حریری ذکر شده و اینکه زمخشری مقامه را از سبک و چهارچوب معمول آن خارج گردانید و نمونه نوع‌آوری در مقامه شد و فراز و نشیب‌های دیگر از این دست؛ و تحولات آن در طول سالیان که در متن کتاب بدان اشاره شده است.

در قسمت سوم یعنی قسمت پایانی بخش اول با عنوان شرح و ترجمه مقامات (حمیدی، همدانی و حریری) آنچه بیان می‌شود برشمردن شروح و ترجمه‌هایی است که بر مقامات این سرآمدان مقامه‌نویس فارسی و عربی انجام گرفته است.

از آن میان شرح مقامات الحمیدیه از «احمد بن عبدالؤمن بن موسی العالی القیسی الشریسی» شرح «شیخ محمد عبده» و شرح «ویکتور الکک» بر مقامات بدیع‌الزمان همدانی و شرح مقامات بدیع‌الزمان به قلم «محمد محی‌الدین عبدالحمید» و... در خاتمه نیز مانند فصول دیگری پی‌نوشت آمده است.

مقامه‌نویسی در دو زبان فارسی و عربی

مژده خواستار
اعظم قلعه‌نوی

انتشارات امید مهر

* مقامه‌نویسی در دو زبان

فارسی و عربی

* مژده خواستار - اعظم

قلعه‌نوی

* انتشارات امید مهر، چاپ

اول، ۱۳۸۶

کتاب حاضر نگرشی است بر مقامه‌نویسی در زبان‌های فارسی و عربی شامل دو بخش که هر بخش دو فصل را در بر می‌گیرد. فتح باب کتاب، پیشگفتاری است شامل مختصری راجع به مقامه، سرآمدان مقامه‌نویسی در عربی و فارسی و سپس پرداختن به این مطلب که چرا مقامه در ادب فارسی آنچنان که باید رشد و پایانی نداشته است و به پیروانی آنچنان که باید دست نیازیده است و... اکنون به مطالب کتاب می‌پردازیم با ذکر تقسیم‌بندی‌هایی که خود مؤلفین عنوان کرده‌اند:

بخش اول کتاب با عنوان: «سیری بر مقامه‌نویسی در دو زبان فارس و عربی» که خود ۲ فصل دارد که فصل اول به موضوعاتی چون: ۱. تعریف لغوی مقامه، ۲. تعریف اصطلاحی مقامه و روند تحول آن در فارسی و عربی، ۳. شرح و ترجمه مقامات (حمیدی، همدانی و حریری) اختصاص می‌یابد و در پایان تمامی فصول، پی‌نوشت‌ها آمده است.

و اما فصل دوم از بخش یک حاوی مطالبی است چون: ۱. خصایص و چهارچوب مقامات؛ ۲. جایگاه مقامه‌نویسی در ادبیات جهانی؛ ۳. اهداف مقامه‌نویسی؛ ۴. تأثیر مقامه‌نویسی در ادبیات دری.

قبل از ذکر عناوین و سرفصل‌های بخش دوم به واسطه گریز از تعقید و

فصل دوم:

در بخش آغازین فصل دوم چهارچوب مقامات را طبق الگوی مقامات (بدیع‌الزمان همدانی، حریری و حمیدی) برمی‌شمریم:

۱. المجلس: حوادث و رویدادهای یک مقامه که حول و حوش یک مجلس برگزار می‌شود.
۲. الروایة: همه مقامات یک راوی مشخص دارند که حوادث آن را بیان می‌کند
۳. المکدی: همه مقامات نیز یک تکدی‌گر و گدا دارند که از راه تکدی امرار معاش می‌کند.
۴. الملحة: بذله یا شوخی.

۵. خود داستان: سراسر مقامه یک داستان تام و مستقل است و هیچگاه یک مقامه دنباله‌دار دیگر نیست.

۶. موضوع مقامه: مقامه موضوعات متنوعی را شامل می‌شود از جمله: حماسی، خمی، فکاهی، فقهی و...

۷. اسم مقامه: نام مقامه معمولاً برگرفته از نام شهری است که آن مجلس در آن واقع شده است.

۸. شخصیت مقامه: شخصیت مقامه کسی غیر از شخصیت متکدی بلکه شخصیت خود مؤلف است با اطلاعات وسیع در زمینه علوم و درایت کافی.

۹. صناعات: همان آرایش لفظی کلام است که بیش از محتوا در مقامات مورد توجه است.

از جمله کسانی که در زبان فارسی به مقامه‌نویسی روی آورد، قاضی حمیدالدین بلخی است که مقامات وی نشانگر تأثیرش از بدیع‌الزمان همدانی و حریری می‌باشد. علاوه بر آن در میان ادیبان یهودی و مسیحی نیز هنر مقامه‌نویسی رواج داشته، اما به طور کلی نمی‌توان گفت مقامه تأثیری وسیع در میان اروپائیان داشته است، چراکه اساس و هدف مقامات مبتنی بر تکدی‌گری است؛ آن هم آراسته به صنایع ادبی بدون تکیه بر روند داستانی منسجم و نیرومند

در قسمت سوم از این بخش اهداف مقامه‌نویسی مورد بررسی قرار گرفته است. هدف عمده مقامه آموزش است و تمرینی برای نگارش و تقویت انشاء و آنچه در مقامه مورد توجه است و آنچنان که گفته شد اساس و هدف مقامه است و تأثیر معنایی و محتوایی در درجه دوم اهمیت است.

در پاره چهارم، بسامد مقامه‌نویسی در ادبیات دری مورد بررسی قرار می‌گیرد. زبان دری از قرن ششم به حال سادگی و عدم تکلف و احتراز از اسجاع و اطباب و اسهاب باقی بود و پس از آن نهضت ادبی عربی در ادبیات دری نفوذ کرد و راه برای تکلف و آراستگی به صنایع و آرایه‌های ادبی باز شد.

بخش دوم نیز همانند بخش اول دو فصل دارد که فصل اول دارای ۶

قسمت می‌باشد.

بخش دوم تطبیق مقامات بدیع‌الزمان همدانی با حمیدالدین بلخی است که همانگونه که گفته شد دو فصل دارد. در فصل اول ابتدا زندگی و آثار حمیدالدین بلخی بررسی شده و در قسمت دوم سبک نگارش وی بیان شده که به مختصری از آن اشاره می‌کنیم.

حمیدالدین بلخی در مقامات خود از نثر عربی تأثیر پذیرفته و برگرفته از مقامات عربی می‌باشد و از جهت نگارش و نیز محتوا به ویژه از مقامات همدانی و حریری تأثیر پذیرفته است.

سپس برخی مختصات مقامات حمیدی همراه با مثال‌هایی مربوط به آن آمده است مانند: تقدم فعل جمله شبیه به جملات تازی و عربی و نیز اصرار به کاربرد سجع و غیره ...

سیری گذرا بر مقامات حمیدی و بررسی صنایع آن مبحث بعدی در بخش دوم می‌باشد که در این قسمت به نمونه‌هایی از صنایع و آرایه‌های ادبی در مقامات وی اشاره شده است.

در قسمت چهارم مختصری در مورد زندگینامه بدیع‌الزمان همدانی و سپس سبک ادبی وی در مقاماتش آمده است همراه با مثال و ذکر بخش‌هایی از اثرش.

در قسمت پنجم به حریری و آثار وی پرداخته شده.

در واپسین بخش یعنی قسمت ششم، مقامات گوناگون عربی در گذر زمان برشمرده می‌شود. در این مبحث به پیروان بدیع‌الزمان همدانی از جمله حریری که از مقلدین سرآمد در فن مقامه‌نویسی است، پرداخته می‌شود و پس از وی «محمد بن یوسف السرقسطی» ظهور کرد و نیز زمخشری و...

فصل دوم از بخش دوم شامل این بخش‌هاست:

الف. گزیده‌ای از متن مقامه سکباجیه قاضی حمیدالدین بلخی

ب. گزیده‌ای از متن مقامه المضیریه بدیع‌الزمان همدانی

ج. گزیده‌ای از متن مقامه الکرجیدی حریری

د. تطبیق مقامات بدیع‌الزمان همدانی با مقامات حریری

در فصل پایانی گزیده‌هایی از مقامات بلخی و همدانی آمده است؛ جهت برقراری ارتباط با نگارش سرآمدن مقامه‌نویسی در فارسی و عربی و سپس مقایسه‌ای میان آن دو از جهت برشمردن وجوه اشتراک و افتراق انجام گرفته است.

وجوه افتراق ابتدا از لحاظ شکل ظاهر و ساخت ظاهری و سپس از نظر ادبی و محتوایی بیان شده است و نیز تشابه دو مقامه در ۱۲ مورد بررسی شده است.

پی‌نوشت

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی